

Bafoyeva Sh.T.

Geografiya fani o`qituvchisi

Navoiy shahar Prezident agentligi tarkibidagi 1-sonli ixtisoslashtirilgan maktab

O`ZBEKISTON TOG`LARINING TURISTIK MANBA SIFATIDA AHAMIYATI

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada Markaziy Osiyodagi go`zal manzarasi va sof havosi bilan mashhur bo`lgan O`zbekiston davlati hududidagi tog`larning turistik manba sifatida ahamiyati o`rganiladi.*

***Kalit so`zlar:** Janubi-g`arbiy Tyanshan tog`lari, Turkiston tog`lari, Zarafshon tog`lari, Hisor tog`lari, tog` turizmi, tog` buloqlari, tog` ko`llari, mavsumiy mashg`ulotlar, mehmonxonalar, tog` uylari, tog` davolanish maskanlari, g`orlar, tog` turizmining afzalliklari*

Bafoyeva Sh.T.

Geography teacher

Specialized school No. 1 Presidential Agency of Navoi city

IMPORTANCE OF THE MOUNTAINS OF UZBEKISTAN AS A TOURIST SOURCE

***Annotation:** This article examines the importance of the mountains in the territory of Uzbekistan, which is famous for its beautiful scenery and clean air in Central Asia, as a tourist resource.*

***Keywords:** Southwest Tianshan Mountains, Turkestan Mountains, Zarafshan Mountains, Hisar Mountains, mountain tourism, mountain springs, mountain lakes, seasonal activities, hotels, mountain houses, mountain treatment centers, caves, advantages of mountain tourism*

O`zbekiston markaziy Osiyoning 5 ta davlatidan biri bo`lib bu davlatning 40% hududi tog`lardan iborat. Mamlakat boy tarixiy merosi va milliy taomlari bilan mashhur bo`lishiga qaramasdan bugungi kunda jahon turizmda 150 ta o`rindan pastda turadi. O`zbekiston tabiatidan turistik maqsadda foydalanish ko`rsatkichi ham qoniqarli emas. Chunki bu davlat okeanlardan ancha uzoqda joylashgani tufayli iqlimi keskin continental, ya'ni qishda sovuq va yozda juda issiq. Mamlakatda mo`tadil iqlimni faqat uning tog`lari va tog` oraliq botiqlarida uchratish mumkin. Mamlakatda turizmdan keladigan daromadni oshirish maqsadida uning tog`laridan foydalanish maqsadga muvofiq bo`ladi. Buning uchun O`zbekistondagi yirik tog`larni o`rganib chiqamiz.

Janubi-g`arbiy Tyanshan tog`lari: Tyanshan tog`i Markaziy Osiyodagi eng yirik tog` tizmalaridan biri bo`lib aynan janubi-g`arbiy qismi O`zbekistonda joylashgan. Bugungi kunda bu tog`lar YUNESKOning madaniy boyliklari qatoriga kiritilgan. Chunki bu yerda ko`plab noyob va yo`qolish arafasida turgan hayvonlarni va o`simliklarni uchratish mumkin.

Toshkent viloyati janubi-g`arbiy Tyanshan tizmasining Ugom-chotqol tog`lari

Mazkur tog`lar O`zbekistonning Toshkent va Farg`ona iqtisodiy rayonlari atrofida joylashgan bo`lib, katta qismi inson ta'siri yetmagan tabiiy landshaft sifatida saqlanib kelinmoqda.

Turkiston tog`lari: Turkiston tizmasi – Hisor-Olay tog` sistemasiga kiruvchi tog` bo`lib, O`zbekiston va Tojikiston hududida joylashgan. Sharqdan g`arbga Mastchoh tog` tugunidan Zarafshon daryosining o`rta okimigacha 350 km ga cho`zilgan, eni 60 km.

Farg`ona viloyatidagi Turkiston Oloy tizmalari

Turkiston tizmasi sharqda Farg`ona vodiysini, g`arbda esa Mirzacho`lni o`rab turadi. Sharqiy qismi baland (5000–5400 m), qor va muzliklar bilan qoplangan. G`arbiy qismi (Chumqartov) past (2600–3400 m). Eng baland joyi sharqda 5680 m (Piramida cho`qqisi), g`arbda Bozorxonim cho`qqisi (3405 m), shimoli-g`arbiy qismi Molguzar tog`laridan iborat. Bular birbiridan Sangzor daryosi vodiysi bilan ajralgan. Turkiston tizmasida ko`plab dovonlar mavjud. Shahrison dovonidan Ustrushona — Dushanba avtomobil yo`li o`tgan.

Zarafshon tog`lari: Zarafshon tizmasi — Pomir-Olay tog`lariga mansub tog` tizmasi bo`lib, Zarafshon daryosidan janubda, Mastchoh (Ko`ksuv) tog` tugunidan boshlanib, Turkiston tizmasiga parallel holda sharqdan g`arbga 420 km ga (Jom cho`ligacha) cho`zilgan. Zarafshon tizmasida qoya, tik jarlik va chuqur vodiylar ko`p. Zarafshon tizmasining g`arbiy qismidagi Qirqtog` platosida (Ziyovuddin tog`lari yaqinida) O`rta Osiyoda eng chuqur, dunyodagi yirik karst g`orlaridan biri Kili g`ori (tubidagi ko`l bilan birga chuq. 950 m) joylashgan. Sharqiy qismining o`rtacha balandligi 4000–4500 m.

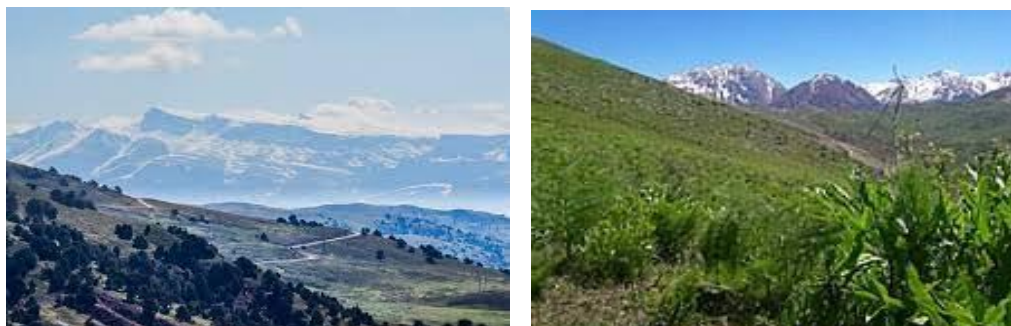
Zarafshon tizmasida bir qancha bo`ylama depressiya (graben) va ko`ndalang vodiylar mavjud.

Qashqadaryo viloyati Zarafshon tog`ining g`arbiy qismi

Tog` yon bag`irlari siyrak o`rmon (asosan archazor) bilan qoplangan. Zarafshon tizmasidagi o`rmon va butazorlarda o`rmon kalamushi, olmaxon uchraydi, alp mintaqasida esa qizil dumli sug`ur, qizil pishchuxa, kulrang sassiqko`zan, tibet burguti, kaptar, silovsin, tosh suvsari, jayra, yovvoyi echkilar yashaydi. Zarafshon tizmasi yaylovlaridan chorvachilikda keng foydalaniladi. Daryo vodiylarida qishloqlar, ekinzorlar, bog`lar bor.

Hisor tog`lari: Hisor tog` tizmasining umumiy uzunligi 200 km ni tashkil etadi. O`rtacha balandligi 3600 metrga teng. Bu yerda O`zbekistonning eng baland joyi 4643 metrlik Hazrat Sulton cho`qqisi joylashgan. Hisor tog` tizmasi tarkibida Amir Temur g`ori, Maydanak platosi hamda Maydanak astronomik observatoriyasi, Hisor davlat tog`-archa qo`riqxonasi va boshqa ko`plab diqqatga sazovor joylar ham mavjud.

Surxondaryo viloyati hisor tizmasining janubiy yonbag`ri

Hisor tizmasining markaziy qismida (2195 m balandlikda) xushmanzara ajoyib mikroiklimga ega bo`lgan Iskandarko`l joylashgan. Tog`ning shimoliy yon bag`ri

ancha tik va qoyali, janubiy yon bag`ri esa qiya bo`lib, keng platolar va unumdor vodiylardan iborat. Hisor tizmasining tuzilishi juda murakkab bo`lib, unda bir qancha baland tog` massivlari, dovonlar mavjud. Hisor tizmasining janubi-g`arbiy tarmoqlari orasida Qashqadaryo botig`i joylashgan. Bu botiq g`arbga tomon kengayib boradi va aholi punktlariga tutashib ketadi.

Ushbu yirik tog`larda turizmning qaysi yo`nalishlarini tadbiriq etishni o`rganib chiqamiz. Umuman olganda tog`lar ko`p jihatdan turistlarni o`ziga jalb qiladi. Bu omillar; toza havo va mo`tadil iqlim, go`zal manzara, qadimiy petrograflar, mahalliy an`analar, g`orlar, buloqlar, tog` ko`llari va sport bilan bog`liq bo`lgan turli mashg`ulotlar. So`ngi 30 yil ichida sportga asoslangan turizm turlari jadal rivojlanmoqda. Bular: Alpinizm, Paraplanda uchish, tog`da velosiped haydash, piyoda sayr qilish, chang`i uchish, snowboard uchish, muzli cho`qqilarga chiqish, qor poyabzallarda tirmashib chiqish, konkida uchish va boshqalar. Ushbu tadbirlar nafaqat insonga hordiq berish hamda tabiat bilan uyg`unlashish uchun ajoyib imkoniyatdir.

Tog` turizmi tabiatni sevuvchi sayohatchilar uchun ayniqsa juda foydali. Tog` turizmining ba`zi afzalliklari quyidagilardan iborat:

- Jismoniy va ruhiy salomatlikni yaxshilashda tog`li yerlarda piyoda sayr qilish va piyoda yurish jismoniy tayyorgarlikni yaxshilashga yordam beradi, shuningdek, stress va xavotirni kamaytiradi.
- Sarguzasht: Tog` turizmi inson qadami yetmagan hududlarni o`rganish va tabiat go`zalligini his qilish uchun noyob imkoniyatni beradi.
- Tog` turizmi tabiatni muhofaza qilish uchun iqtisodiy rag`batlantirish orqali ushbu nozik va qimmatli ekotizimlarni saqlashga yordam beradi.
- Tog` turizmi mahalliy atrof-muhit, shuningdek, uning tarixi va madaniyati haqida ko`proq ma`lumot olishning ajoyib usuli bo`lishi mumkin.

Tog` turizmi piyoda yurish, lager va diqqatga sazovor joylarni tomosha qilish kabi turli xil tadbirlarni o`z ichiga olishi mumkin, ammo e`tiborga olish kerak bo`lgan ba`zi jihatlar mavjud. Bularga quyidagilar kiradi:

- *Jismoniy cheklovlar:* Tog' turizmi jismoniy jihatdan mashaqqatli bo'lishi mumkin va jismoniy nuqsonlari, sog`lig`i bilan bog`liq muammolar yoki jismoniy tayyorgarligi yo`q bo`lganlar muayyan harakatlarni amalga oshirishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

- *Balandlik kasalligi:* Ko`pgina tog`li hududlar ocean sathidan balandroq joylashgan bo'lib, bu balandlik kasalligiga olib kelishi mumkin. Bunda sayohatchilarda bosh og'rig'i, ko'ngil aynishi va nafas qisilishi alomatlari kuzatilishi mumkin.

- *Ob-havo sharoiti:* Tog` ob-havosi tez o`zgaruvchan va oldindan aytib bo`lmaydigan bo`lganligi uchun tayyorgarliksiz chiqqan sayohatchilarga xavfli bo`lishi mumkin.

- *Yovvoyi tabiat:* Tog`li hududlarda ko`plab yovvoyi va xavfli hayvonlar yashaydi, bu atrof-muhitini bilmaganlar uchun xavf tug`dirishi mumkin.

- *Narxi:* Tog` turizmi transport, turar joy va jihozlar bilan bog`liq xarajatlar tufayli qimmat bo`lishi mumkin.

Turistik tashkilotlar yuqoridagi muammolarni inobatga olgan holda sayohat tashkil etishlari shart. Chunki O`zbekiston tog`larining ko`p qismi qulay infratuzilmalardan olisda joylashgan.

Tog` turizmi bilan bog`liq boshqa yondashuvlar ham mavjud albatta.

Tog` turizmi piyoda yurish va sayr qilishdan tashqari turli xil tadbirlarni ham o`z ichiga oladi. Bu tadbirlarga quyidagilar kiradi:

- *Chang`i va snoubord:* chang`i va snoubord – tog`larda qishki mashhur mashg`ulotlar. Ular chang`i yoki snoubordda tog` yonbag`iridan pastga tushishni o'z ichiga oladi.

- Alpinizm: Alpinizm ochiq havoda o`tkaziladigan mashg`ulot bo`lib, u toshga tirmashib ko`tarilish, kabi turli usullardan foydalangan holda toqqa chiqishni o`z ichiga oladi.

- Tog` velosipedi: Tog`da velosiped haydash – bu, relyefi notekis yerlarda velosiped haydashni o`z ichiga olgan sport turi. Bu tabiatni sevuvchilar orasida mashhur faoliyatdir.

- Kamping: Lager – yovvoyi tabiatni o`rganish va tabiat bilan bog`lanishning ajoyib usuli. Bu tog`larda chodirlar o`rnatish va ochiq joylarda tunashni o`z ichiga oladi.

Tog` turizmining iqtisodiy afzalliklari:

- Birinchidan aholi ish bilan ta`minlanadi
- Ikkinchidan mahalliy urf odatlar va hunarmandchilik rag`batlantiriladi
- Aholining turmush darajasi yaxshilanadi.

Shu bilan birga tog` turizmining atrof muhitga salbiy ta`siri ham bo`ladi buni kamaytirish uchun sayyohlik tashkilotlari tomonidan sayohatchilarga tabiatga zarar yetkazmaslik yo`riqnomasi berilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar va Websaytlar:

- Fredman, P. (2008). *Determinants of visitor expenditures in mountain tourism*. *Tourism Economics*, 14(2), 297-311.
- Nepal, S. K., & Chipeniuk, R. (2005). *Mountain tourism: Toward a conceptual framework*. *Tourism Geographies*, 7(3), 313-333.
- „O'zbekiston tog'lari“. *uzbekistan.travel*. Qaraldi: 08-2023.
- ↑ I.A.hasanov; P.N.G'ulomov; A.A.Qayumov. *O'zbekiston tabiiy geografiyasi (2-qism)*, Toshkent, 2009-yil — 86-96 bet.
- ↑ „Qashqadaryo tabiiy geografik okrugi“. *geografiya.uz*. Qaraldi: 08-2023.
- ↑ "Hisor tizmasi" *O'zME. H-harfi* Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
- Science tourism 39
- of universities. *Finnish Journal of Tourism Research*, 15(1), 67–87. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.10.004>
- science-centers-i-varlden/.
- Trauer, B. (2006). Conceptualizing special interest tourism – Frameworks for analysis. *Tourism Management*, 27(2), 183–200. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2004.10.004>
- Universeum (n.d.). www.universeum.se/en/.
- University of Gothenburg (n.d.-a). New professor to work with data visualisation at Universeum. www.gu.se/en/news/new-professor-to-work-with-data-visualisation-at-universeum.
- University of Gothenburg (n.d.-b). Tjärnö marine laboratory. Schools and the Public. www.gu.se/en/tjarno/schools-and-the-public.
- the literature on networks in tourism management studies. *Tourism Management Perspectives*, 15, 46–56. <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2015.03.006>
- *Revue de géographie alpine*, 109(2). <https://doi.org/10.4000/rga.9189>
- experience: Ecotourism, interpretation and values. *Journal of Sustainable Tourism*, 22(8), 1175–1196. <https://doi.org/10.1080/09669582.2014.918134>
-
- Bertella, G. (2011). Wildlife tourism and natural sciences knowledge: Challenges and critical factors. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 11(1), 97–114. <https://doi.org/10.1080/15022250.2011.540794> [Taylor & Francis Online], [Web of Science ®], [Google Scholar]